

DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-278-289

УДК 340.12; 342.4; 342.53

О. В. БАТАНОВ,

доктор юридичних наук, професор*

ORCID: ID 0000-0002-0239-4539

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК ФЕНОМЕН І КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Висвітлюються концептуальні проблеми формування вітчизняної доктрини парламентаризму. Констатуючи факт, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні представницької демократії та оптимальної форми організації державної влади, пропонується посилити у вітчизняній конституційній науці та освіті доктринальні засади сучасного парламентаризму. Аналізуючи комплекс сутнісних та змістових характеристик парламентаризму як феномену сучасного конституційного права, окреслюються перспективні напрями розвитку доктрини парламентського права та процесу. Показаний синергетичний зв'язок між теорією сучасного парламентаризму, принципами представницької демократії та фундаментальними інститутами конституційного ладу.

Ключові слова: парламентаризм, парламент, демократія, держава, політичний режим, народне представництво.

Batanov Oleksandr. Parliamentarism as a phenomenon and category of modern constitutional law

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of parliamentarism are highlighted. Stating the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of representative democracy in Ukraine and the optimal form of organization of state power, it is proposed to strengthen the doctrinal foundations of modern parliamentarism in the national constitutional science and education. Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of parliamentarism as a phenomenon of modern constitutional law, promising directions for the development of the doctrine of parliamentary law and process are determined. The synergistic relationship between the theory of modern parliamentarism, the principles of representative democracy and the fundamental institutions of the constitutional system is shown.

Key words: parliamentarism, parliament, democracy, state, political regime, popular representation.

Вступ. Останні три десятиліття відбувається процес відновлення української державності як невіддільної частини європейського демократичного простору, орієнтованої на фундаментальні принципи Конституції України та

* **Batanov Oleksandr**, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

соціально-політичні запити громадянського суспільства. Широкий спектр соціально-економічних проблем і суспільно-політичних викликів сьогодення неминуче породжує у процесі державотворення проблеми, що стосуються сутнісних, змістових, структурних та функціональних аспектів формування сучасної правової системи та динаміки конституційного будівництва, остронь яких не може перебувати юридична наука.

Однак без актуалізації юридичною наукою свого знання, в тому числі за допомогою адаптування понятійно-категоріального апарату і методологічних підходів до потреб і викликів часу, справжнє розуміння змін та вироблення на основі цього адекватних рішень є вкрай проблематичним. Тому уточнення основних терміно-понять конституційно-правової доктрини дає змогу більш повно досліджувати її основні проблеми в цілому, а також окремі галузеві та інституційні питання, пошук відповідей на які має ключове значення для розуміння сутності багатьох сучасних конституційно-правових явищ та процесів. Одним із таких понять є «парламентаризм».

Огляд літератури. Окремі аспекти теорії та практики сучасного парламентаризму, парламентського права та процесу досліджували такі сучасні вчені, як М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, А. З. Георгіца, В. С. Журавський, А. М. Колодій, А. Р. Крусян, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, В. М. Скрипнюк, О. В. Скрипнюк, І. Є. Словська, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, Т. А. Француз-Яковець, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко та ін.

Постановка проблеми дослідження. Сучасний парламентаризм як складне та багатогранне явище неможливо повноцінно зрозуміти, розглядаючи його лише під якимось одним – юридичним, історичним, політичним або іншим, механічно виокремленим кутом зору. Це неминуче буде доволі вузький та однобічний погляд як на саму парламентську демократію, так і зумовлені її природою, завданнями, функціями проблеми.

По-перше, для глибокого та різнобічного розуміння парламентаризму та успішного вирішення відповідних концептуальних проблем його формування та функціонування необхідний комплексний, різнобічний підхід. У практичному вимірі це означає, що при розгляді окремих конституційно-правових, політичних, управлінських, економічних, фінансових, інформаційних, національних та інших аспектів парламентської демократії завжди слід пам'ятати про синергетично пов'язані із ними сторони.

По-друге, дуже важливо розглядати парламентаризм як принцип конституційного ладу і форму демократичної організації державної влади не тільки у статичній, а й у динамічній, постійному русі та розвитку. Адже будь-яка демократична держава має свою унікальну історію парламентських інституцій та проходить відповідні фази «життя» – зародження, становлення, найвищий розквіт, занепад, відродження тощо.

По-третє, актуальним є дослідження парламентаризму в порівняльній площині, у аспекті виявлення та вивчення загальних та особливих рис, властивих формам представницької демократії і методам організації та здійснен-

ня державної влади різних держав. Це сприятиме більш глибокому розумінню не лише причин виникнення, становлення та розвитку парламентаризму, а й проникненню у його природу, з'ясуванню його принципів, цілей, функцій, факторів, які сприяють або перешкоджають його еволюції тощо.

Метою та завданням дослідження є дослідження сучасного парламентаризму як феномену та категорії сучасного конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвагоміших надбань цивілізації. Парламентаризм безпосередньо пов'язаний із визнанням та реалізацією цінностей і принципів конституціоналізму та народного суверенітету, пріоритету прав людини, конституюванням інститутів представницької демократії та ідеєю верховенства парламенту в системі органів державної влади. У своєму генезисі парламентаризм сягає своїм корінням у середньовіччя та є «формою представництва народу у вигляді обраного або скликаного зібрання, яке володіє відповідними дорадчими правами або повноваженнями на прийняття рішень у рамках конкретної системи влади або державного ладу». У конституційній доктрині панує думка, що «тільки в умовах демократичного самовизначення народу на основі рівного виборчого права парламентська асамблея набуває характеру демократичного легітимованого народного зібрання. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної конституційної держави як від колегії радників феодального сюзерена або органу корпоративного станового представництва більш пізнього періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у вигляді Рад)»¹.

Отже, парламентаризм є складною та багатогранною політико-правовою та соціальною матерією. В ній проявляються особливості історичного моменту, суспільного та державного буття кожної конкретної держави або їх груп, національних конституційних традицій, конституційної культури, менталітету та політичної волі народу. Парламентаризм пронизує всі аспекти конституційної життєдіяльності суспільства та держави, детермінуючи їх загальну логіку та вектор ліберально-демократичного розвитку, відображаючи при цьому стан суспільних відносин у контексті відповідної форми правління та політичного режиму у державі, акумулюючи та віддзеркалюючи їх особливості та ступінь реалізації демократичних свобод у суспільстві.

Саме тому існування та розвиток парламентаризму в політико-правовому житті необхідно розглядати однією з ключових ознак конституціоналізму та умов демократичного розвитку держави і суспільства. При цьому динамічність розвитку конституційного права та в цілому правової системи суспільства перебуває в синергетичному зв'язку зі станом політичних і тісно пов'язаних із ними (економічних, соціальних, інформаційних, культурних тощо) відносин, визначальне місце у системі яких займає діалог громадянського суспільства та держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться саме парламентаризму.

Важливо й те, що тільки послідовне втілення цінностей конституціоналізму та конституційного ладу, їх охорона та захист, у тому числі й насамперед інструментами конституційного та парламентського контролю означатиме рух до реальної, а не фасадної демократії та, відповідно, реального, а не декоративного парламентаризму, де усі його атрибути, критерії та складові: народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, сам парламент із функціонально дієвими та статутарно визначеними прерогативами, – працюють узгоджено, енергійно, на повну силу. З іншого боку, чим повнішим, досконалішим є парламентаризм, тим ширшим, ефективнішим є його вплив на формування істинного представницького мандата, виробленого в умовах реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму; на забезпечення того, щоб у центрі уваги завжди були і залишались права людини як найвища конституційна цінність.

Для того, щоб парламентаризм функціонував реально, ефективно та результативно, необхідно не лише сформувати, а й послідовно реалізовувати, систему правових принципів та норм, функціонально-телеологічно спрямованих та структурно визначених і розрахованих на його матеріальне та процедурно-процесуальне забезпечення. Це завдання покладене насамперед на конституційне право як фундаментальну галузь національного права, предметно формалізуючись і функціонально реалізуючись в одній з його підгалузей, якою традиційно виступає парламентське право, яке, своєю чергою, справедливо вважається нормативно-правовим базисом парламентаризму².

Слід зазначити, що національні шляхи парламентаризації суспільно-політичного організму складні та звивисті, як, мабуть, у жодній іншій європейській державі. Вони відзначені різкими поворотами та кардинальними змінами суспільного та державного ладу: від найпростіших форм представницького правління за часів України-Руси до інститутів козацької демократії, від вільної Української держави до васального статусу у складі Московії, від нетривалого функціонування Центральної Ради через терні радянського тоталітаризму, за часів якого парламентаризм узагалі негативно сприймався на рівні політико-правової ідеології, а панівна марксистсько-ленінська доктрина відкидання парламентаризму стала ідеологією та практикою усебічного панування комуністичної партії, повного відриву державної влади, представницьких установ від суспільства, до формування демократичного парламенту – Верховної Ради України. Тільки з проголошенням незалежності та прийняттям Конституції у 1996 р. Україна змогла розпочати складний процес парламентаризації своїх державно-владних структур.

Однак, незважаючи на колосальний науковий інтерес до питань парламентського права та організації і діяльності парламенту – Верховної Ради України в сучасній Україні, проблематика парламентаризму, його сутності, змісту, принципів та функцій доволі фрагментарно висвітлюється у вітчизняній юридичній науці, хоча сам термін «парламентаризм» використовується доволі активно вже тривалий час.

Звідси, на нашу думку, звернення до дослідження питання про місце феномену парламентаризму в системі сучасних взаємовідносин громадянського суспільства та конституційної держави, а також вивчення парламентаризму в єдності його юридичних, філософських, політичних, соціальних, культурних, історичних та інших детермінант має вагомі підстави.

Традиційно парламентаризм як суспільно-політичний феномен розглядається деякими вітчизняними і зарубіжними дослідниками у кількох аспектах. Так, у вузькому сенсі парламентаризм тлумачиться як «система організації і функціонування верховної державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавчих функцій за привілейованого становища парламенту»³, а у широкому – це «система організації державної влади, яка характеризується вагомою і значною роллю парламенту, передбаченими конституцією можливостями його активного впливу на суспільне життя завдяки наявності демократичних функцій (законодавчої, бюджетної, установчої, контрольної), процедур та механізмів взаємодії з іншими органами державної влади тощо», а також «сукупність поглядів, ідей, спрямованих на утвердження верховної ролі парламенту в системі органів державної влади»⁴.

Проте існують і інші підходи щодо розуміння цього феномену. Зокрема, парламентаризм тлумачиться як «складна політико-правова категорія, яка опосередковує особливе, пріоритетне місце парламенту в політичній системі та апараті держави, специфічний характер впливу представницького органу на суспільні відносини шляхом реалізації представницьких, законодавчих, установчих, контрольних та інших функцій і повноважень»⁵, «різновид державного режиму, що існує у рамках парламентських республік і монархій, та характеризується реально домінуючою роллю парламенту в механізмі здійснення державної влади»⁶, «різновид форми правління, за якої виконавча влада, яка ототожнюється з урядом / кабінетом, формується парламентом, відповідно уряд є відповідальним перед законодавчою владою за свою діяльність»⁷, «державний лад, заснований на верховенстві парламенту у системі органів держави»⁸, «одна з особливостей організації державного життя, яка характеризується існуванням постійно діючого парламенту, який обирається населенням, його авторитетом та впливом на державні справи, політичне життя суспільства, а також специфічними формами роботи та відносинами членів парламенту та виборців»⁹, «система представницьких органів влади, за якої чітко розподілені функції законодавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади» та «історично зумовлений наслідок суспільно-політичного розвитку, породжений формуванням і становленням державності»¹⁰, «не тільки система організації влади, взаємодії держави та суспільства, а й певна ідеологія, яка включає в себе низку демократичних цінностей, серед яких саме парламент повинен займати провідне місце»¹¹.

Отже, бачимо, що в політико-правовій доктрині акцентується увага на сутнісно-субстанціональному, функціонально-телеологічному, систем-

но-структурному або інших аспектах парламентаризму. Однак, враховуючи, що сучасний етап розвитку парламентської демократії в Україні зумовлений періодичними змінами в алгоритмі організації та функціонування конституційно-правового механізму державної влади, що насамперед пов'язано із застосуванням його парламентсько-президентської або президентсько-парламентської моделі, а також якісним оновленням і розширенням предмета, системи, структури та змісту конституційного права, вважаємо, що сутність і зміст парламентаризму необхідно розглядати та розуміти в системній єдності його ознак, атрибутів та критеріїв, видів і форм з точки зору відповідних західних стандартів парламентської демократії. Це особлива демократична система організації вищої державної влади, структурно та функціонально побудована на принципах поділу влади та верховенства права за провідної ролі парламенту з його законодавчими та контрольними прерогативами з метою утвердження та розвитку соціальної справедливості¹².

У цьому аспекті варто підкреслити колосальний ціннісний потенціал не лише принципу поділу влади та верховенства інституту парламенту, а й у цілому парламентаризму як політико-правової ідеології, що являє собою систему ідеалів та ідей про фундаментальні цінності парламентської демократії (їх генезис, систему, форми вираження, методи та ступінь реалізації і захисту). Так, наприклад, суверенітет народу, верховенство права, поділ влади, вільні та демократичні вибори, багатопартійність, відповідальне правління є сенсоутворюючими цінностями парламентської демократії та сучасного парламентаризму. Допоки у процесах формування, організації та діяльності парламенту України – Верховної Ради України, його взаємодії з іншими органами публічної влади та громадянським суспільством, відповідні цінності та принципи не знайдуть свого усебічного втілення, парламентаризм залишатиметься лише привабливою демократичною декларацією.

Саме тому феномен парламентаризму характеризує не тільки державу та її механізм. Його природа відбивається у взаємодії держави і суспільства, в певних рисах останнього. Наслідком такої взаємодії та її передумовою є демократичний політичний режим. Парламентаризм можливий тільки в умовах демократичного політичного режиму, а справжня демократія будується на реальному парламентаризмі¹³. При цьому вважаємо доволі спрощеним підхід щодо сутнісного та змістового отождолення парламентаризму з тією чи іншою формою правління або державним (політичним) режимом. На нашу думку, парламентаризм є ціннісною основою, функціонально-телеологічною домінантою та результатом демократичної організації суспільно-політичного життя, формою реалізації принципів народного представництва, ідеологічного плюралізму, поділу влади та верховенства права.

Виступаючи функціональною та інституціональною основою сучасного конституціоналізму, парламентаризм включає в свою орбіту, по-перше, як елементи політичного режиму, що проявляється в особливостях реалізації цілей, завдань і функцій державної влади в умовах визнання та дії принципів

верховенства права, найвищої юридичної сили Конституції, норми якої є нормами прямої дії, політичного та ідеологічного плюралізму, так і, по-друге, форми правління, що виражається шляхом втілення принципів визнання народу носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, виключного права народу визначати і змінювати конституційний лад, поділу влади, який детермінує організацію та діяльність вищих органів державної влади, їх взаємозв'язок та форми взаємодії між собою та громадянами і народом.

При цьому, якщо у першому аспекті парламентаризм виступає інтелектуально-вольовим та сутнісно-субстанціональним втіленням системи народного представництва, стаючи умовою і водночас критеріальною ознакою демократичної державності, то у другому аспекті парламентаризм розглядається як функціональна й інструментальна складова системи стримувань і противаг, що забезпечує обмеження держави з метою недопущення абсолютизації владних повноважень її органів та зловживання ними.

Тож слід констатувати, що парламентаризм не є атрибутом, критерієм чи результатом виключно парламентської форми правління. Будучи результатом демократичної організації суспільно-політичного життя, формою реалізації принципів народного суверенітету, народоправства, поділу влади та верховенства права, політичного й ідеологічного плюралізму, парламентаризм у синергетичній єдності своїх аксіологічних, онтологічних, функціонально-телеологічних, інституціональних та інших складових є характерним як змішаний (т. зв. парламентсько-президентській або президентсько-парламентській), так і президентській формі республіканської організації держави, а також парламентарній чи дуалістичній монархії. З огляду на це парламентаризм є унікальним феноменом та універсальним явищем у системі сучасного конституціоналізму та демократичної державності, властивим різним формам правління. Ця обставина не лише не дає змоги цілком і повністю пов'язувати парламентаризм тільки з парламентарною формою правління, а й дає можливість вести мову про його якщо не індиферентність¹⁴, то принаймні амбівалентність щодо конкретної форми правління.

Водночас парламентаризм є вищою якісною характеристикою парламенту, що може їм втратитися, хоча форма правління у своїй основі залишиться незмінною. Формально парламент (як орган законодавчої влади) може існувати без деяких сутнісних елементів парламентаризму, що притаманно авторитарним режимам, але парламентаризм і авторитарний (і тим більше тоталітарний) режим несумісні. У такому розумінні логічно припустити, що парламентаризм як явище поєднується виключно з демократичним типом політичного режиму¹⁵.

Зазначені та інші ціннісні характеристики змушують звернути увагу на цивілізаційно-історичний контекст парламентаризму. Осмислення як історичного, так і сучасного досвіду організації та діяльності державної влади, її взаємодії з громадянським суспільством, через призму цивілізаційного підходу дає змогу зрозуміти перспективи парламентаризму в Україні у віддале-

ному майбутньому. Без перебільшення, цивілізаційний підхід дає змогу зрозуміти сенс національного досвіду парламентаризму та порівняти його з досвідом демократичних реформ на Заході, де парламентаризм уже тривалий час є стійкою цивілізаційною традицією.

У цьому аспекті, зокрема, розкривається процес формування парадигмальної конструкції парламентаризму як конституційної цінності, інституційної та функціональної основи вітчизняного конституціоналізму, концептуального відображення політико-правової стратегії та практики організації та діяльності вищих органів державної влади, їх взаємодії з громадянським суспільством тощо.

Слід підтримати висловлену в сучасній конституційно-правовій науці позицію, згідно з якою залежно від галузі знань, у якій використовується поняття «парламентаризм», можна виділити його філософське, соціологічне, психологічне, політологічне, праксеологічне та інше розуміння, кожному з яких притаманні як загальні, так і відмінні риси, пов'язані з особливостями предмета наукового дослідження та зумовлених цим предметом засобів дослідження.

При цьому, якщо парламентаризм як політична практика являє собою безпосередню реалізацію принципів демократичної, республіканської, правової держави, то як ідея парламентаризм доповнює зміст цих принципів, слугує їхньому концептуальному розвитку¹⁶. Тому за своїм унікальним значенням і роллю парламентаризм має розглядатися насамперед як феномен конституційного права та важлива конституційна характеристика демократичної держави.

Проте будь-який підхід до розуміння сутності відображає певні його аспекти тією мірою, в якій воно є предметом дослідження окремої науки. Лише інтегрування всіх підходів може відобразити характеристику парламентаризму як цілісного соціального явища.

Це вимагає, крім цивілізаційного та формаційного підходів, традиційно використовуваних для дослідження проблематики розвитку моделей парламентаризму у світовій цивілізації, застосування філософського, психологічного, гносеологічного, соціологічного, аксіологічного, функціонального, генетичного, інструментального, системного, історичного, нормативного, порівняльного та політологічного підходів. Своєю чергою це дасть змогу запобігти двом проблемам, які певною мірою ускладнюють дослідження правових систем світу: по-перше, ототожнення схожих лише за зовнішніми формальними ознаками, але різних за змістом правових інститутів, і, по-друге, необґрунтованих висновків щодо доцільності імплементації таких форм державного устрою, що виправдали себе в інших країнах та особливостей їх функціонування без урахування відмінностей ціннісних, соціально-психологічних, соціально-економічних та інших детермінант суспільного життя¹⁷.

Від правильного розуміння відповідних сутнісних, змістових, аксіологічних, онтологічних, гносеологічних, функціонально-телеологічних та інших

характеристик парламентаризму залежить функціональність парламенту та ефективність його представницької, законодавчої, установчої, контрольної діяльності. Своєю чергою ефективне здійснення цих та інших функцій, наявність чітких і дієвих механізмів взаємодії між парламентом, іншими вищими органами державної влади та громадянським суспільством створює політико-правові передумови для формування системи відповідального правління, здатного реалізувати та захистити конституційні цінності, гарантувати права людини, забезпечити змінюваність і наступність публічної влади, демократизм конституційних процесів і поступово створити умови для виникнення та розвитку парламентаризму в Україні.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна зробити низку висновків та узагальнень.

По-перше, тільки у своїй єдності означені та інші аспекти в розумінні сутності парламентаризму (у тому числі у контексті ідей і цінностей світового конституціоналізму, його змістових і системно-структурних характеристик, серед яких суверенітет, демократія, народоправство, правовладдя (верховенство права), поділ влади) дають підстави стверджувати про існування даного феномену не тільки як привабливої концептуальної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічні, гносеологічні, онтологічні, цивілізаційні, інституціональні, конститутивні, нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментальні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних ідей та принципів.

По-друге, такий симбіоз сутнісних, змістових і системно-структурних характеристик сучасного парламентаризму дає змогу розуміти, розвивати, захищати народне представництво та парламентську демократію. Адже, тільки за умов такої парадигмально-конституційної, інституціональної та функціональної інсталяції у механізм демократичного конституційного ладу ідея парламентаризму стає оптимальною та, по суті, універсальною основою для вирішення найбільш значущих суспільних і державних справ, що свідчить про колосальний гуманістичний потенціал сучасного парламентаризму.

По-третє, поняття парламентаризму безпосередньо пов'язується з наявністю інститутів, офіційно іменованих парламентом. Проте парламентаризм не повинен ототожнюватися виключно з традиційними організаційними або функціональними атрибутами тієї чи іншої форми правління. Звідси під парламентаризмом слід розуміти особливий механізм або навіть алгоритм організації державної влади, структурно і функціонально заснований на відповідних конституційних цінностях і демократичних принципах за провідної ролі парламенту з метою утвердження та розвитку відносин соціальної справедливості та конституційного правопорядку.

По-четверте, парламентаризм є багатовимірним соціально-політичним і конституційним явищем: це і ідея, і теорія, і науковий напрям, і соціально-політична та конституційна практика, і конституційна форма існування та функціонування народу та держави (народоправство, народне представни-

цтво, парламентська демократія), і історичний стан національної державності та української регіональної цивілізації (національна ідентичність, конституційна традиція), і прояв громадянськості та політичної зрілості (політична та конституційно-правова свідомість, конституційна та парламентська культура, парламентська етика) тощо.

По-п'яте, парламентаризм варто інтерпретувати не лише у функціонально-телеологічному чи інституційному, а й у парадигмально-аксіологічному та доктринально-ідеологічному аспекті. У силу цього парламентаризм – це метатеоретичне соціальне явище, предтечею якого є численні спроби теоретичного осмислення національного та зарубіжного досвіду розвитку народного представництва та парламентської демократії.

Саме тому дуже важливим є узагальнення різнопланових досліджень конституційно-правових проблем парламентської демократії, рівно як і акумулювання різних наукових традицій і концепцій у рамках національної парадигми парламентаризму.

1. Бадур П. Парламентская демократия. В кн.: *Государственное право Германии*. Сокращенный перевод немецкого семитомного издания. Том 1. Москва: Институт государства и права РАН, 1994. С. 44.
2. Омельченко Н. Л. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 74–79.
3. Халипов В. Ф. Парламентаризм. *Власть. Кратологический словарь*. Москва: Республика, 1997. С. 252.
4. Журавський В. С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). Київ: Парламентське вид-во, 2002. С. 105.
5. Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 22–23.
6. Алебастрова І. Парламентаризм. *Конституционное право: словарь* / отв. ред. В. В. Маклаков. Москва: Юристъ, 2001. С. 325.
7. Романюк А. Парламентаризм. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське в-во, 2012. С. 539.
8. Баглай М. В., Туманов В. А. Парламент. *Малая энциклопедия конституционного права*. Москва: БЕК, 1998. С. 301.
9. Авакьян С. А. Парламентаризм. *Конституционное право: Энциклопедический словарь* / отв. ред. С. А. Авакьян. Москва: НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2001. С. 417–418.
10. Медоварова Т. Г. Парламентаризм. *Політологічний енциклопедичний словник* / упорядн. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. С. 463.
11. Баликіна Л. І. Становлення та розвиток парламентаризму в Україні та Республіці Білорусь: порівняльні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2015. С. 4.
12. Степанов І. М. Парламентаризм. *Юридическая энциклопедия* / отв. ред. Б. Н. Топорнин. Москва: Юристъ, 2001. С. 714–715.
13. Шаповал В. М. Парламентаризм. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н–П. С. 436.
14. Крамской В. В. Институт парламентаризма в системе взаимоотношений государства и общества: общетеоретическое исследование: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Курск, 2014. С. 19–20.
15. Гуляева Е. А. Парламентаризм как концептуальное и институциональное основание конституционализма: опыт отраслевого и сравнительно-правового анализа: автореф. дис. ... канд.

юрід. наук: спец. 12.00.02. Санкт-Петербург, 2006. С. 11. **16.** Там само. С. 18. **17.** Грובה В. П. Парламентаризм Німеччини: становлення, розвиток, історико-правовий досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2005. С. 8, 15–16.

References

1. Badura P. (1994). Parlamentskaja demokratija [Parliamentary democracy]. V kn.: *Gosudarstvennoe pravo Germanii*. Sokrashhennyj perevod nemeckogo semitomnogo izdanija. Tom 1. Moskva: Institut gosudarstva i prava RAN (rus).
2. Omelchenko N. L. (2017). Parlamentaryzm yak kontseptualna ta instytutsiina osnova suchasnoho parlamentskoho prava [Parliamentarism as a conceptual and institutional basis of modern parliamentary law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4 (ukr).
3. Halipov V. F. (1997). Parlamentarizm [Parliamentarism]. *Vlast'. Kratologicheskij slovar'*. Moskva: Respublika (rus).
4. Zhuravskiy V. S. (2002). Stanovlennia i rozvytok ukrainskoho parlamentaryzmu (teoretychni ta orhanizatsiino-pravovi problemy) [Formation and development of Ukrainian parliamentarism (theoretical and organizational and legal issues)]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo (ukr).
5. Slovskia I. Ye. (2013). Konstytutsiino-pravovyj status parlamentu – Verkhovnoi Rady Ukrainy [Constitutional and legal status of the parliament – the Verkhovna Rada of Ukraine]: monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter (ukr).
6. Alebastrova I. (2001). Parlamentarizm [Parliamentarism]. *Konstitucionnoe pravo: slovar'* / otv. red. V. V. Maklakov. Moskva: Jurist» (rus).
7. Romaniuk A. (2012). Parlamentaryzm [Parliamentarism]. *Politychna entsyklopediia*. Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. Kyiv: Parlamentske v-vo (ukr).
8. Baglaj M. V. & Tumanov V. A. (1998). Parlament [Parliament]. *Malaja jenciklopedija konstitucionnogo prava*. Moskva: Izdatel'stvo BEK (rus).
9. Avak'jan S. A. (2001). Parlamentarizm [Parliamentarism]. *Konstitucionnoe pravo: Jenciklopedicheskij slovar'* / otv. red. S. A. Avak'jan. Moskva: NORMA (Izdatel'skaja gruppa NORMA – INFRA·M) (rus).
10. Medovarova T. H. (2004). Parlamentaryzm [Parliamentarism]. *Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk* / uporiadn. V. P. Horbatenko; za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. 2-e vyd., dop. i pererob. Kyiv: Heneza (ukr).
11. Balykina L. I. (2015). Stanovlennia ta rozvytok parlamentaryzmu v Ukraini ta Respublitsi Bilorus: porivnialni aspekty [Formation and development of parliamentarism in Ukraine and the Republic of Belarus: comparative aspects]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen». Kyiv (ukr).
12. Stepanov I. M. (2001). Parlamentarizm [Parliamentarism]. *Juridicheskaja jenciklopedija* / otv. red. B. N. Topornin. Moskva: Jurist» (rus).
13. Shapoval V. M. (2002). Parlamentaryzm [Parliamentarism]. *Yurydychna entsyklopediia*: v 6 t. / redkol.: Yu. S. Shemchushenko (holova) ta in. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, T. 4: N–P. **14.** Kramskoj V. V. (2014). Institut parlamentarizma v sisteme vzaimootnoshenij gosudarstva i obshhestva: obshheteoreticheskoe issledovanie [Institute of parliamentarism in the system of relations between the state and society: a general theoretical study]: avtoref. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.01 «Teoriia i istoriia prava i gosudarstva; istoriia uchenij o prave i gosudarstve». Kursk (rus).
15. Guljaeva E. A. (2006). Parlamentarizm kak konceptual'noe i institucional'noe osnovanie konstitucionalizma: opyt otraslevogo i sravnitel'no-pravovogo analiza [Parliamentarism as a conceptual and institutional foundation of constitutionalism: the experience of sectoral and comparative legal analysis]: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.02 «Konstitucionnoe pravo; municipal'noe pravo». Sankt-Peterburg (rus).
16. Tam samo (rus).
17. Hrobova V. P. (2005). Parlamentaryzm Nimechchyny:

stanovlennia, rozvytok, istoriko-pravovyi dosvid [German parliamentarism: formation, development, historical and legal experience]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh ta pravovykh vchen». Kharkiv (ukr).

Batanov Oleksandr. Parliamentarism as a phenomenon and category of modern constitutional law

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of parliamentarism are highlighted. Stating the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of representative democracy in Ukraine and the optimal form of organization of state power, it is proposed to strengthen the doctrinal foundations of modern parliamentarism in the national constitutional science and education. Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of parliamentarism as a phenomenon of modern constitutional law, promising directions for the development of the doctrine of parliamentary law and process are determined.

The synergistic relationship between the theory of modern parliamentarism, the principles of representative democracy and the fundamental institutions of the constitutional system is shown. It is proved that parliamentarism as a socio-political phenomenon is one of the most important achievements of civilization. Parliamentarism is directly related to the recognition and realization of the values and principles of constitutionalism and people's sovereignty, the priority of human rights, the constitution of institutions of representative democracy and the idea of parliamentary supremacy in the system of public authorities.

It is argued that in order for parliamentarism to function effectively, efficiently and effectively, it is necessary not only to form but also consistently implement a system of legal principles and norms, functionally teleologically oriented and structurally defined and designed for its material and procedural support. This task is assigned primarily to constitutional law as a fundamental branch of national law, substantively formalized and functionally implemented in one of its subsectors, which is traditionally parliamentary law, which, in turn, is rightly considered the legal basis of parliamentarism.

It is stated that parliamentarism is not an attribute, criterion or result of a purely parliamentary form of government. As a result of democratic organization of socio-political life, a form of realization of the principles of people's sovereignty, democracy, separation of powers and rule of law, political and ideological pluralism, parliamentarism in the synergistic unity of its axiological, ontological, functional-teleological, institutional and other components. (so-called parliamentary-presidential or presidential-parliamentary), and the presidential form of republican organization of the state, as well as parliamentary or dual monarchies. Given this, parliamentarism is a unique phenomenon and a universal phenomenon in the system of modern constitutionalism and democratic statehood, inherent in various forms of government.

The author draws attention to the civilizational and historical context of parliamentarism. Understanding both the historical and modern experience of the organization and activities of state power, its interaction with civil society, through the prism of a civilizational approach allows us to understand the prospects of parliamentarism in Ukraine in the distant future. Without exaggeration, the civilizational approach allows us to understand the meaning of the national experience of parliamentarism and compare it with the experience of democratic reforms in the West, where parliamentarism has long been a stable civilizational tradition.

Key words: parliamentarism, parliament, democracy, state, political regime, popular representation.